

Багамольнікова Н. А.

ТАПАНІМІЯ ГОМЕЛЬШЧЫНЫ: СТРУКТУРНА-СЕМАНТИЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА. Манаграфія.

Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2008.— 242 с.

Дослідження історії певної території було б неповним без вивчення місцевого топонімікону, адже власні географічні назви — це своєрідні територіальні мовні знаки, відбиті в пам'яті століть. Саме тому системне вивчення топонімії конкретного ареалу на рівні синхронії і діакронії дає змогу не тільки з'ясувати фонетичну і морфемну будову, словотвірну структуру регіональних гідронімів, ойконімів, мікротопонімів тощо, встановити мотивацію їхніх твірних основ, а й простежити вплив позамовних чинників, історичних і географічних, на формування місцевих топонімів. Отже, збір, систематизація, мовознавчий аналіз власних географічних назв кожного терену — необхідна передумова для того, щоб не лише докладніше пізнати мову свого народу, а й глибше проникнути в історію території його проживання. Схожі міркування, очевидно, спонукали білоруського мовознавця Н. О. Богомольнікову дослідити становлення в часі й просторі топонімікону рідної Гомельщини — давно заселеного регіону в межах східнополюського ареалу. Результати своєї роботи вона виклала в цікавій і змістовній книзі «Топонімія Гомельщини: структурно-семантична характеристика».

Рецензована монографія складається зі вступу, 7 розділів, загальних висновків, списку опрацьованої літератури і 5 додатків. У вступі стисло окреслено предмет дослідження топоніміки та її завдання, схарактеризовано різні топонімні класи (гідроніми, ойконіми, урбаноніми тощо), поділ на які зумовлений географічною специфікою позначеного об'єкта; наголошено на обов'язковості врахування даних місцевої історії, географії, етнографії, археології в процесі вивчення регіональної топонімії; визначено об'єкт — власні назви поселень і міських топонімів Гомельщини (2637 ойконімів і 3835 урбанонімів) і предмет дослідження — структурно-семантична характеристика відповідних топонімів.

У першому розділі «Лексико-семантична характеристика топонімооснов ойконімів Гомельщини» (на наш погляд, у слові «топонімооснов» компонент *топо-* зайвий, адже зрозуміло й без нього, що йдеться про твірні основи чітко визначеного топонімного класу — ойконімів) проаналізовано стан дослідження білоруської топонімії в контексті відомих праць із цієї проблематики (праці В. А. Жучкевича, В. М. Лемтжогової, періодичні збірники наукових праць «Беларуская анамастыка»). Окремо згадано про довідкові (неетимологічні) лексикографічні видання на зразок «Назвы населеных пунктаў Гомельскай вобласці» Я. Н. Рапановича, «Айканімія Гомельшчыны» Н. О. Богомольнікової і А. А. Станкевич, а також нормативний довідник «Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь» (вийшли друком випуски про ойконімію Мінської, Гродненської і Гомельської областей) та ін. Звернуто увагу на попередні спроби лінгвістичного аналізу ойконімії Гомельщини (Е. К. Бірило, Р. М. Козлова, Г. В. Кузьменко). Перший розділ містить 4 підрозділи, присвячені аналізу 1) відіделітвних утворень; 2) відіонімних похідних (один з найпродуктивніших дериваційних типів у місцевій топонімній системі, у складі якого виокремлено відантропонімії (*Баричоўка, Дударава*; розглянуто також і меморіальні назви, як-от: *Кіраў, Луначарск* та ін., похідні від прізвищ відіонімних радянських і партійних діячів), відгідронімні (*Віць, Ітуць, Рэчыца*), відітонімні (*Ляхавец, Мазуры, Чэхі*), відіойконімні (*Глініцкі < Глініца, Луцкі < Луки*) деривати, утворення від інших онімних класів — хоронімів, ідеонімів); 3) топонімооснов у складі складених ойконімах (*Залесе, Стары Мост* й ін.); 4) гіпотетичних назв. Назва 4-го підрозділу, на нашу думку, неточно характеризує його зміст. Її варто скоригувати, наприклад, так: *назви з гіпотетичною мотивацією* (ідеться про етимологічно неоднозначні топоніми). Дослідниця виділяє 123 такі топо-

німи. Однак для деяких з них мотивацію твірної основи можна визначити напевно, докладніше проаналізувавши структуру цих назв. Так, семантику основи ойконіма *Ацірки* авторка мотивує ознакою 'бідний' (с. 57). На наш погляд, цю назву можна розглядати як дериват з основою *ацір-*, оформленою суфіксом *-ка* > *-кы*. Морфему *ацір-* етимологізуємо в системі спорідненої аелятивної лексики на зразок: бр. діал. *аціра* 'дрібна солома', 'дрібно перетерте сіно', 'сміття', *аціры* 'дрібна солома, що лишилася після обмолочення хліба', рос. діал. *отира* 'полова', 'м'яка перетерта солома' < псл. **obtir-* (ЕССЯ¹ 30, 181). Ойконім *Куракі* Н. О. Богомольникова виводить від п. *kurz* 'пил' на тій підставі, що в цьому поселенні з 1816 р. переважно проживали поляки (с. 59–60). Поза увагою дослідниці, однак, лишилася етимологія В. А. Жучкевича, який обґрунтовано пов'язував цю назву з антропонімом *Курако* (Жучкевич, 190).

Дуже важливий другий розділ «Перейменування і структурні зміни в ойконімії Гомельщини». Він подає цілісну картину формування ойконімікону досліджуваного регіону. Як відомо, чимало сучасних назв поселень на східнослов'янських теренах не відбивають їхньої давньої історії внаслідок перейменування. З цього приводу Н. О. Богомольникова зазначає, що процес перейменування ойконімів Білорусі можна умовно поділити на два періоди: до 1917 р. і після 1917 р. Прикметно, що в післяжовтневу добу в Білорусі, як, до речі, і в Україні, з'явилося багато назв з ідеологічною конотацією, а також меморіальних ойконімів — на честь місцевих і союзних керівників компартії, героїв громадянської і Великої вітчизняної воєни тощо. Крім перейменованих назв поселень, у цьому розділі розглянуто ойконіми, у структурі яких упродовж періоду їх побутування відбулися певні зміни (фонетичні, морфологічні), наприклад: с. *Загораны* (до 1847 р.) — тепер *Загорыны*, с. *Бярозавічы* (кін. XVII — поч. XVIII ст.) — тепер *Березнякі*.

Авторка докладно описує тематичні групи перейменованих ойконімів, пропонуючи свою класифікацію (лексико-семантичну) цих назв: 1) назви, утворені від лексем із релігійною семантикою (кол. *Папоўка* — суч. *Леніна*, кол. *Святое* — суч. *Кірава*, кол. *Манастыр* — суч. *Саснавец*); 2) назви з так званими немилозвучними основами (кол. *Сьрнік* — суч. *Антоніаў*, кол. *Качай-Балота* — суч. *Рассвет*, кол. *Гараваха* — суч. *Першамай*); 3) назви, основи яких пов'язані з історичними подіями (кол. *Гарадок* — суч. *Вінаградаўка*, *Стары Фольварок* — *Пабеднае*). Зауважимо, однак, що ойконіми, наведені в третій групі, не вказують

на певні історичні події. У зв'язку з цим назва ойконіми, основи яких мотивовані історичними подіями не зовсім вдала, оскільки не вказує на мотивацію семантики основ цих ойконімів. Можливо, цю групу варто було б назвати ойконіми, мотивовані лексичними архаїзмами (історизмами); 4) відетнонімні назви (*Ляхавцы*, *Мазуры*, *Чэхі*). До відетнонімних ойконімів безпідставно, вважаємо, віднесено назви нп *Радамля* / *Радомля*, р. *Славечна*, які Н. О. Богомольникова пов'язує з етнічними назвами *радимичі* і *слов'яни* (с. 67). Ці назви мають інші етимони: *Радамля* < *Радомля* — дериват з індивідуально-присвійним суфіксом **-йь* від антропоніма *Радомь* (Шульгач, 2008, 238); *Славечна* < *Словечна* < псл. **slovetjъna* — ад'єктивна форма від архаїчної йотованої дієприкметникової основи **slovetj-*, спорідненої із **slovet-* < **slovo*, **sluti* (Трубачев, 150; Карпенко, 182); 5) меморіальні назви (на честь відомих осіб — переважно радянських (комуністичних) діячів: кол. *Сямёнаўка* — суч. *Калініна*, кол. *Мухаеды* — суч. *Кірава*); 6) назви, перейменовані з інших причин (кол. *Данілаў Рог* — суч. *Чырвоны Рог*, кол. *Дзюрдзеў* — суч. *Камсамольск*, кол. *Быкі* — суч. *Знамя*). Впадає у вічі ідеологічна конотація семантики основ більшості ойконімів цієї групи. З огляду на це її (групу) можна було б назвати ідеологічно марковані ойконіми.

У третьому розділі «Структурно-граматична характеристика ойконімів Гомельщини» схарактеризовано назви за їхньою будовою — прості (однослівні), складні й складені (словосполучення), описано їхні дериваційні моделі (лексико-семантичні і морфолого-синтаксичні утворення). Особливо розглянуто безафіксні (*Абакумы*, *Броды*) й афіксальні назви поселень (*Бярозкі*, *Валосавічы*), ойконіми-ад'єктиви (*Альховая*, *Брыльєва*, *Чапчын*), складні (*Краснаполле*, *Буда-Кашалєва*) та складені (*Вострая Карма*, *Новыя Лукі*) назви.

Четвертий розділ «Лексико-семантичні типи мотивації гідронімів Гомельщини» присвячено лінгвістичному аналізу назв малих об'єктів у межах сіл і міст (вулиць, завулків, площ тощо). Досліджувані годоніми описано в межах двох лексико-семантичних груп: 1) назви відомімого походження (від антропонімів, ойконімів, урбанонімів, ідеонімів, гідронімів, хоронімів, ергонімів); 2) назви відапелятивного походження (твірні основи — лексеми різних тематичних груп: транспорт, географічні терміни, лексеми, що вказують на місцезнаходження, час виникнення, місцеві флору, фауну).

У п'ятому розділі «Структурно-семантичний аналіз годонімів Гомельщини» проаналізовано морфемну будову і словотвірну структуру годонімів Гомельщини на син-

¹ Список скорочень див. у кінці рецензії.

хронному рівні, запропоновано їх класифікацію: 1) однослівні утворення — а) годоніми-прикметники; б) годоніми-іменники; в) годоніми-числівники; 2) складені (переважно дво- і трикомпонентні утворення) годоніми — а) генитивні утворення, у структурі яких опорна лексема (власна або загальна назва) виражена формою Р. відм. одн. чи мн.; б) кваліфікаційні годоніми (складені утворення у формі Н. відм. одн. чи мн.); в) назви-орієнтири.

У шостому розділі «Варіантність у топонімії» основну увагу звернуто на проблему варіантності регіональних топонімів, зокрема гідронімів і ойконімів Гомельщини. Топонімними варіантами дослідниця слушно називає різні модифікації тієї самої назви — фонетичні, акцентуаційні, орфографічні, словотвірні, що різняться окремими звуками, наголошенням, афіксами, орфограмами. Схарактеризовано варіанти: фонетичні (*Васільеўка* — *Васіллеўка*, *Мікулінск* — *Нікулінск*), виникнення яких зумовлене особливостями місцевої вимови; акцентуаційні (*Галенкі* — *Галєнкі*); морфологічні (*Кляпін* — *Кляпіна*, *Селішча* — *Селішчы*), словотвірні (*Слабада* — *Слабадскі*, *Кривая Хвоя* — *Кривая Хвоіна*); орфографічні (*Жэлонь* — *Жалонь*, *Майсеєўка* — *Маісеєўка*), спричинені правописними розбіжностями в різних виданнях; варіанти, зумовлені особливостями перекладу з білоруської мови на російську й навпаки (*Перамога* — *Победа*, *Красны Багатыр* — *Чырвоны Багатыр*); комбіновані топонімічні варіанти (структурні різновиди того самого топоніма, що відрізняються сферою вживання (офіційна — неофіційна): *Пятрова* — *Пятроўка*, *Усохі* — *Усох* — *Усоха*). Окрему увагу приділено паралельним назвам топооб'єктів, які відбивають різні типи мотивації оніма і функціонують у різних сферах — офіційній і неофіційній, наприклад: ойконім *Алексічы* — місц. *Алешичкі*, гідронім *Кора* — місц. *Панская Канава*.

У вступній частині до сьомого розділу «Парадигматичні і синтагматичні зв'язки топонімів» Н. О. Богомольникова слушно зазначає, що онімна лексика, як частина словника кожної мови, обов'язково підпорядковується мовним законам. Спостереження над структурою і функціонуванням власних назв дає підстави виокремлювати різні парадигматичні і синтагматичні зв'язки в системі цієї лексики. Щодо парадигматичних, то найяскравіше виявляються словотвірні зв'язки пропріативів. Найбільші дериваційні можливості демонструють відантропонімі ойконіми. Авторка акцентує увагу на характеристиці різних відойконімних дериватів, зокрема ад'єктонімів і катойконімів, аналізує напрацювання білоруських ономастів у цій сфері (праці З. М. Заїки, В. М. Генкіна, Я. Н. Рапа-

новича та ін.). Дослідниця розглядає також мовні й позамовні чинники, що впливають на продуктивність творення відтопонімних прикметників і катойконімів. У цьому контексті постає проблема творення ад'єктонімів від так званих штучних топонімів, що виникли в радянські часи, пов'язана з труднощами деривації і нормування таких похідних, наприклад: *Вазражденне* < *вазражденскі*, *Надзея* < *надзейскі* тощо. На підставі аналізу наведених фактів Н. О. Богомольникова доходить умотивованого висновку, що, перш ніж назвати конкретний географічний об'єкт, потрібно обмірковувати, наскільки його назва та похідні від неї оніми підпорядковуватимуться мовним законам. У цьому розділі схарактеризовано й інші відойконімні деривати — гідроніми (с. *Грыдні* — болото *Грыдзенская*), антропоніми (*Брагінец*, *Жлобінскі*, *Мазырчук*), а також відгідронімні похідні (антропоніми, мікрогідроніми, ойконіми), відетнонімні утворення.

Синтагматичні зв'язки, за словами авторки, менш показові, порівняно з парадигматичними, для системи онімною лексики, проте їх можна простежити як на синхронному, так і на діакронному рівнях, пор., наприклад, описові звороти, відзначені в писемних пам'ятках, на зразок *Олехно Зинонович з Горниці* чи прийменниково-іменникові конструкції топонімного класу (дво-, три-, чотирикомпонентні) *Пад Лясок*, *Чыстыя Лужы*, *На Сухім Дубе*, *Гало на Нідзейчах* та ін.

У висновках узагальнено результати лінгвістичного аналізу ойконімів і годонімів Гомельщини. На підставі докладної лексико-семантичної характеристики двох основних груп топонімів — відапеллятивних і відонімних виокремлено 16 ойконімних і 12 урбанонімних підгруп. Відонімі ойконіми дослідниця аргументовано диференціює на 7 груп, сформованих на основі різних власних назв (антропонімів, гідронімів, етнонімів, ойконімів та ін.). Комплексний аналіз регіонального топонімікону дав змогу Н. О. Богомольниковій спостерегти певні особливості в структурі й функціонуванні місцевих топонімів, зокрема: 1) твірною основою для переважної більшості аналізованих годонімів слугують прикметники; 2) досліджені ойконіми мають різні варіанти; 3) у топоніміконі Гомельщини — регіоні, розташованому на українсько-російському порубіжжі, не засвідчено утворень із суфіксом *-ішкі* (*-ышкі*), що сформувалися під впливом литовської мови й сконцентровані на межі з Литвою. Аналітичну частину дослідження доповнюють 5 додатків, які унаочнюють представлені в монографії матеріали: додаток А (список варіантних ойконімів Гомельщини), додаток Б (список перейменованих назв поселень Гомельщини), додаток В (список назв населених пунктів

Гомельщини, у яких відбулися структурні зміни), додатки Г і Д (списки населених пунктів Гомельської області, мешканців яких відселено через аварію на ЧАЕС).

Окремі наші зауваження стосуються передусім аналізу структури конкретних топонімів і характеристики мотивації (словотвірної і семантичної) їхніх твірних основ.

1. Ойконім *Язвін* дослідниця пов'язує з географічним апелятивом *яз*, *ез* 'місце на болоті, яке не замерзає' (с. 14). З цього пояснення незрозуміло, однак, як із *яз* постало *Язвін*, інакше кажучи, не проаналізовано морфемної і словотвірної структури ойконіма *Язвін*. Можливі дві версії етимологізування назви *Язвін*: 1) структурно видозмінена форма від **Язвіна* (< бр. діал. *язвіна* 'нора', 'не зовсім заросле старорічище', 'багниста течія річки'; Яшкін, 209); 2) посесив із суфіксом *-івн* від антропоніма **Язва* (пор. споріднене рос. прізвище *Язвин*; Унбегаун, 160); назва *Вільча* < діал. *вільчык* 'верх, вершина чогось' (с. 16). Таке пояснення сумнівне насамперед з погляду словотвірної структури, оскільки йдеться про ойконім *Вільча*, а не *Вільчык*. В. А. Жучкевич, зокрема, аналізував цю назву у зв'язку із суфіксально ускладненим апелятивом *вілы* 'розгалуження', пор., наприклад, *вильчицы* 'жителі місцевості, де розгалужується дорога' (Жучкевич, 51); ойконім *Кели* < мансійського *кел* 'болото' (с. 14). У цій версії не враховано етимологічних ресурсів слов'янської апелятивної та онімної лексики. Так, Р. М. Козлова аналізує назву *Кели* в системі споріднених назв на зразок ойконімів бр. *Кель*, *Новая Кель*, *Старая Кель* у Мінській обл., рос. *Кель* у Нижньонновгородській обл., ст.-ч. *Kel*, убачаючи в їхній основі місцеві континуанти псл. **кълъ* (пор. бр. діал. *кел* 'ікло' ~ 'виступ, підвищення'; Казлова, 6–7).

2. Ойконіми *Калінічы*, *Баравічы*, *Чамярысы*, *Бабовічы*, *Жытанежжа*, *Жытоўле*, *Чамышал* віднесено до розряду відапелятивних утворень, мотивованих назвами рослин (с. 11–12). Зв'язок цих ойконімів із флоролексемами *каліна*, *бор*, *боб*, *чамярыца*, *жыта*, *чамуш* (с. 11–12), на наш погляд, випадковий. Лінгвістичний аналіз структури ойконімів *Баравічы*, *Бабовічы*, *Калінічы* свідчить, що це так звані множинні форми, мотивовані патронімами **Баравіч*, **Бабовіч*, **Калініч* (пор., наприклад, прізвища укр. *Борович* (Редько, 1, 90), бр. *Бабовіч*, рос. *Бобович*, похідне *Калиничев* (< *Калинич*); Бірыла, 56, 173). Ойконіми *Жытанежжа* і *Жытоўле* безпосередньо не пов'язані з апелятивом *жыто*, на що вказує їхня словотвірна структура. Ці назви належать до архаїчних утворень з індивідуально-присвійним суфіксом **-їь* від антропонімів **Житонегь* і **Житовь* (пор. спорідне рос. *Житов*; Чучка, 189) із за-

кономірними фонетичними змінами *-гј- > -ж-*, *-вј- > -вл'-*. Назва с. *Чамышал* має паралель в українському топоніміконі — гідронім *Чамышель* (у бас. Тетерева). О. М. Трубаčov аргументовано пояснював цей ойконім як дериват з індивідуально-присвійним суфіксом **-їь* від композита **Чамысль* (Трубаčov, 205). Малоімовірне тлумачення ойконіма *Чамярысы* у зв'язку з апелятивом *чамярыца* 'назва рослини'. Назва цього поселення виникла внаслідок плуралізації (так звані родові, або відродинні назви) антропоніма *Чамярыс* (Бірыла, 445), похідного від метатезної форми етноніма *чараміс*, пор. це споріднені власні особові назви: укр. *Черемис* (Редько, 2, 1162), похідне рос. *Черемисов* (Унбегаун, 113).

3. Назви сс. *Плесавічы*, *Чернічы* Н. О. Богомольникова розглядає в групі ойконімів, твірні основи яких характеризують різні форми місцевого рельєфу (с. 16–17). З погляду структури — це відпатронімі похідні, мотивовані антропонімами із суфіксом *-ич*, пор., наприклад, споріднені власні особові назви: ст.-п. *Czarnic* (1497 р.), п. *Plesowicz* (Rumut, I, 109; II, 250). Із аналогічних структурно-дериваційних міркувань ойконім *Шыічы* не слід виводити від анатомічного терміна *шыя* (С. 20). *Шыічы* — форма множини від патроніма *Шыіч*, пор. бр. прізвище *Шыіч* (Бірыла, 494).

4. Структурно-семантичний зв'язок основ ойконімів *Комаровічы* і *Коупень* із зоономенами *камар*, *коўпіца*, на якому наполягає авторка (с. 20), малоімовірний. Назва *Комаровічы* < патроніма *Комаровіч* (пор. бр. прізвище *Камаровіч*; Бірыла, 175). Щодо ойконіма *Коупень*, то його ареал не обмежений лише білоруською територією. Ця назва має відповідники в польському топоніміконі — ойконіми *Kiełpień*, похідний *Kiełpieniec*. Р. М. Козлова етимологізує ці назви в гнізді лексики псл. **кълр-* із семантикою кривизни, вигину (на позначення специфічних форм рельєфу; Казлова, 35).

5. Ойконіми *Госцівель*, *Дарагінь*, *Скартынь* Н. О. Богомольникова кваліфікує як назви, основи яких указують на характер і поведінку мешканців цих поселень (с. 21–22). У назвах *Госцівель*, *Дарагінь* дослідниця пояснює лише перші компоненти *гост-* і *дорог-*, незважаючи на цілісну структуру цих ойконімів. Основу назви *Скартынь* вона мотивує ознакою 'скупі, жадібні люди', не обґрунтовуючи такого пояснення. Проте основи наведених назв не вказують ні на характер, ні на поведінку людей, які проживають у цих поселеннях, тому що: 1) *Госцівель* — це вторинна форма до *Госцівель* < *Гостивль* (вставне *е* у важковимовній групі *-вл-*, пор. схоже явище в ойконімі *Гостомель* < *Гостомль* < *Гостомль*) — дериват з архаїч-

ним присвійним суфіксом *-їь від антропоніма *Гостивь (< гостивь (< гость + -ив-) або ж від гіпокористика давньослов'янського композита Гостивой); 2) Дарагінь — органічний складник онімного ряду на зразок: рос. Дорогинино — ойконім, Дорогининь — антропонім, Дорогинь — назва поселень, укр. Дорогиничі — ойконіми, серб. Draginje — ойконім, п. Droginia — ойконім, ст.-ч. Draginici — назва поселення, що сягають псл. *Dorgunь (Шульгач, 2003, 72); 3) Скартынь < псл. *skartyнь < багатозначної основи *skart- (Козлова, 139).

6. Назву Будацін авторка розглядає в групі ойконімів, основи яких мотивовані ознаками, що характеризують матеріальну культуру поселенців (с. 25). Словотвірна структура цього ойконіма (посесив із суфіксом -ин), а також наявність споріднених утворень за межами Білорусі (пор., наприклад, давній слов'янський антропонім Будята, на базі якого утворилися ойконіми: укр. Будятичі, співвідносно ч. Budětice; Шульгач, 2001, 19) уможливають його тлумачення як відантропонімного деривата, а не як похідного від апелютива буда.

Викладені вище зауваження часткові, стосуються структурно-семантичного аналізу окремих назв, а не монографії загалом. Уважаємо, що їх (зауваження) можна буде врахувати під час перевидання рецензованої праці. Дослідження Н. О. Богомольникової «Топонімія Гомельщини: структурно-семантична характеристика» цікаве і важливе для розуміння мовних та позамовних чинників формування регіональної топонімії. Ця праця, безперечно, стане в пригоді як ономастам, так й іншим зацікавленим читачам.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- Бірыла — Бірыла М. В. Беларуская антрапонімія. 2 : Прозвіц, утворань ад апеліятыўнай лексікі.— Мінск, 1969.— 505 с.
- Жучкевич — Жучкевич В. А. Краткий топонимический словарь Белоруссии.— Минск, 1974.— 447 с.
- Козлова — Козлова Р. М. Славянская гидронимия. Праславянскі фонд.— Гомель, 2003.— Т. 3.— 361 с.
- Козлова — Козлова Р. М. Структура праславянського слова : Праслав. слово в генетическом гнезде).— Гомель, 1997.— 412 с.
- Карпенко — Карпенко О. П. Гідронімікон Центрального Полісся.— К., 2003.— 317 с.
- Редько — Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ : В 2 т.— Л., 2007.— Т. 1.— 721 с.; Т. 2.— 1441 с.
- Трубацев — Трубацев О. Н. Названия рек Правобережной Украины : Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация.— М., 1968.— 289 с.
- Унбегаун — Унбегаун Б. О. Русские фамилии / Пер. с англ. Л. В. Куркиной, В. П. Нерознака, Е. Р. Сквайрс.— М., 1989.— 443 с.
- Чучка — Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців : Історико-етимолог. словник.— Ужгород, 2011.— 429 с.
- Шульгач 2001 — Шульгач В. П. Ойконімія Волині : Етимолог. словник-довідник.— К., 2001.— 189 с.
- Шульгач 2003 — Шульгач В. П. Реконструкції праславянського лексического фонда: производные на *-уль (на основе ономастического материала «Новгородских писцовых книг») // Студії з ономастики та етимології. 2003 / Відп. ред. В. П. Шульгач.— К., 2003.— С. 69–89.
- Шульгач 2008 — Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії.— К., 2008.— Ч. 1.— 413 с.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков : Праслав. лекс. фонд / Под ред. О. Н. Трубацева, А. Ф. Журавлева.— М., 1974–2014.— Вып. 1–39.
- Яшкін — Яшкін І. Я. Беларускія геаграфічныя назвы : Тапаграфія. Гідралогія.— Мінск, 1971.— 256 с.
- Rymut — Rymut K. Nazwiska polaków : Słownik historyczno-etymologiczny — Kraków, 1999–2001.— Т. 1–2.

С. ВЕРБИЧ